

ANADOLU SAHASINDA YAZILMIŞ FARŞÇA-TÜRKÇE SÖZLÜKLER

Yusuf ÖZ

Türklerin Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine kadar önem verdiği yabancı diller arasında Arapça ve Farsçanın başta geldiği, Büyük Selçukluların ilk dönemlerinde Doğu Türkistan'dan Anadolu sınırlarına kadar yayılmış olan Farsçanın, Anadolu Selçukluları ve beylikler döneminde, konuşma ve halk edebiyatı dili olarak yaşayan Türkçe yanında, uzun müddet resmî dil olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bu dönemde Arapça ya da Farsça ile kaleme alınmış eserler arasında sözlükler önemli bir yer tutar. XV. yüzyıla kadar Anadolu'da yazılan manzum ve mensur sözlükler; genel olarak Arapçanın ve Farsçanın öğretimi amacıyla hazırlanmıştır. Sunulan bu makalede "Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler" adlı doktora tezimizde (Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara 1996) tespit edilen ve "Anadolu Sahası" başlığı altında tanıtılan sözlüklerin yazılış tarihini ve sırasıyla bir listesini içermektedir.

XV. yüzyıldan itibaren, edebiyat ve şiir sanatının icrasında lisanî ve edebî unsurlarından istifade edilen Farsçanın öğrenilmesi ve öğretilmesi gereği duyulmuştur. İlk Farsça-Türkçe sözlüklerin mukaddimelerinde, Anadolu'da Arapça için hazırlanan sözlüklerin Farsça açıklamalı olmaları nedeniyle bu sözlüklerden istifade edilmesi ve Arapça kelimelerin anlamlarının bilinmesi için önce Farsçanın öğrenilmesi ve öğretilmesi gereğine işaret edilmiş; bunun yanında, Türkler için edebî dil olarak Farsçanın Arapçadan daha önemli olduğu vurgulanmıştır.

Yapılan tespitlere göre ilk manzum Farsça-Türkçe sözlük olarak bilinen *Tuhfe-i Hüsâmî* 802/1399-1400, mevcut ilk mensur Farsça-Türkçe sözlük olan *Miftâhu'l-edeb*, 803/1400-1; ilk Türkçe-Farsça sözlük ise, İbrahim-i Miskîn tarafından 1075/1664 yılında telif edilmiştir.

Lütfullah Halîmî b. Ebi Yûsuf'un *Lûgat-i Halîmî*'si hariç, XV. yüzyılda yazılmış mensur sözlükler, Farsça öğretiminin başlangıcında yararlanılmak üzere hazırlanmış muhtasar sözlüklerdir. Bu küçük lûgatler, ayrıca *Münyetü'l-mübtedî* ve *Tuhfetü'l-hâdiyye* gibi konu tasnifli sözlükler, Farsça kelimelerin ezber yoluyla öğrenilmesi amacıyla kaleme alınmıştır. *Lûgat-i Halîmî*, Farsça kelimelerin okunuşlarını, mevcut anlamlarını ve bunların Türkçe karşılıklarını vermesi, türemiş ve bileşik kelimeleri gramer yönüyle incelemesi ve örnek beyit nakletmesi bakımından, XV. yüzyılda yazılan sözlükler arasında müstesna bir yere ve kıymete sahiptir. XV.

ve XVI. yüzyıllarda yazılmış *Miftâhu'l-lüga*, *Dekâyiku'l-hakâyık*, *Lügat-i Nimetullâh*, *Câmiu'l-fürs* ve *Tuhfetü's-seniyye* gibi kapsamlı sözlüklerde de örnek beyit nakledilmiştir. XV. ve XVI. yüzyıllarda telif edilmiş sözlüklerin önemli bir kısmında Farsça gramerine ait bir bölüm bulunmaktadır. *Lügat-i Halîmî*, *Câmiu'l-fâris*, *Vesiletü'l-mekâsid*, *Tuhfetü's-seniyye* gibi sözlüklerde Farsça grameri yanında, aruz, edebî sanatlar, takvimler, gezegenler, burçlar ve benzeri konularda da bilgi verilmektedir.

Bu iki yüzyılda hacimli sözlüklerin hazırlanması, XVI. yüzyılda yoğunlaşan Farsça edebî eserleri şerh ve tercüme faaliyetleriyle bir paralellik arz etmektedir. XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile XVII. ve takip eden yüzyıllarda sözlük yazımında sayıca artış olmakla beraber, bir iki istisna dışında, nitelik yönünden gerileme görülmektedir. Bu yüzyıllara ait sözlükler, daha önce adları anılan kapsamlı sözlüklerden seçme ve özetleme yoluyla yazılmışlardır. Sözlüklerin muhtasar olarak hazırlanmasında başlıca iki gaye göz önünde tutulmuştur. Bunlardan ilki, sözlüklerde gramere dair açıklamaların ve "fevâid" tabir edilen bilgilerin atılarak, aranılan kelimenin daha kolay bulunmasını sağlamak ve sözlükten istifadeyi pratik hâle getirmek; diğeri de, mensur sözlüklerin kısa sürede istinsah edilerek çoğaltulmalarını sağlamaktır. Ancak Hasan Şuûrî'nin 1092/1681 yılında tamamladığı *Lisânü'l-acem*'i, Ahmed Asım'ın 1212/1797 yılında tercüme yoluyla telif ettiği *Tıbyân-ı nâfi'der terceme-i Burhân-ı kâtı*'ı ve Mehmed İzzed'in XIX. yüzyılın sonlarında tamamladığı ancak neşredemediği *Kâmûs-i Fârisî*'si, hacim ve dikkat bakımından XVI. yüzyıldan sonra yazılmış sözlükler arasında seçkin bir yere sahiptir.

Mensur Farsça-Türkçe sözlüklerin tertibi, Arap leksikografisinin usul ve kaide-leri çerçevesinde iki esas üzerine kurulmuştur. Anlamı esas alan sözlük yazarları pratik amaçlarla hazırladıkları sözlüklerini konu gruplarına göre düzenlemişler; kelimeyi esas alan müellifler de maddelerin tertibinde, ilk harfleri ya da son harfleri esas alarak farklı alfabetik sistemler kullanmışlardır. Konu tasnifli sözlüklerin sayısı dikkate alındığında, Türk sözlük yazarlarının bu tarzı tercih etmedikleri görülecektir. Tespitlere göre konu tasnifli sözlüklerin sayısı 8'dir. Bunlardan 4'ü yazma, 4'ü de matbudur. Bu tarzda hazırlanmış ilk sözlük *Tuhfetü'l-hâdiyye* olup 864/1640 yılından önce telif edilmiştir. Diğerleri ise, XVIII ve XIX. yüzyıllarda, Dârüşşafaka, Rüşdiye ve muallim mekteplerinde okutulan Farsça dersleri için hazırlanmış sözlüklerdir. Konu tasnifli sözlüklerin içerdiği madde sayısı diğer sözlüklere göre daha azdır.

Bazı Farsça edebî ve tarihî eserlerin okunup anlaşılması için hazırlanmış özel sözlükler de vardır.

Sadî-i Şîrâzî'nin *Bostân* ve *Gülistân* adlı eserlerinde geçen Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe karşılıklarını vermek amacıyla 4 Gülistan ve 1 Bostan sözlüğü; Abdurrahmân-i Câmi'nin *Baharistan* adlı eseri için de bir lügatçe yazılmıştır. Abdülkâdir el-Bağdâdî'nin *Lügat-i Şahname*'si, İranlı şair Firdevsî'nin *Şahname*'sinde

açıklama gerektiren Farsça kelimelerin, şahıs ve yer adlarının ve anlaşılması güç beyitlerin açıklanması için kaleme alınmış bir sözlüktür. Târîh-i Vassâf için de XVIII. yüzyılın ilk yarısında iki sözlük yazılmıştır. Biri Nazmizade Hüseyin b. Ali'nin *Lügat-i Târîh-i Vassâf*'ı, diğeri de Mîrzazade Ahmed Neylî'nin *Mâlâ büdde minhu li'l-edîb mine'l-meşhûr ve'l-garîb*'idir. Veysî mahlasıyla meşhur, Osmanlı edip ve şairi Üveys b. Mehmed'in bol miktarda Arapça ve Farsça kelime kullanarak sanatlı bir üslûpla yazdığı *Siyer-i Veysî*, diğeri adıyla *Dürretü't-tâc fi sîreti sâhibi'l-mirâc* adlı eseri için *Siyer-i Veysî Lügati* adıyla bir sözlük hazırlanmıştır. Sözlüğün kimin tarafından yazıldığı bilinmemektedir.

Farsça-Türkçe sözlükler arasında, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda telif edilmiş, *Lügat-i müşkilât-ı eczâ*, *Lisânü'l-etibbâ ve Müretteb müfredât-ı Siyâhî* gibi tıp sözlükleri; resmî ve özel yazışmalarda sıkça kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe karşılıklarını içeren inşa sözlükleri; *Düstûru'l-amel*, *Nevâdirü'l-emsâl*, *Tuhfetü'l-emsâl*, *Müntehab-i Ferheng-i Şuûrî*, *Muhtasar ve Müntehab-i Ferheng-i Şuûrî*, *Mecmau'l-emsâl*, *Lügat-i tedkîkât-ı fursiyye-i Necîb ve Cevhere* gibi deyim, atasözü ve kinaye sözlükleri de bulunmaktadır. Tespit edilen 12 atasözü ve deyim sözlüğünden 8'i yazma hâlinde, 2'si eski harflerle, 2'si de yeni harflerle basılıdır.

Başlangıçtan günümüze kadar, Farsça-Türkçe, Türkçe-Farsça ya da bu iki dilin yer aldığı toplam 141 sözlük tespit edilebilmiştir. Bunlardan 109'u mensur, 32'si manzumdur. Mensur sözlüklerin 68'si yazma hâlinde, 20'si eski harflerle, 21'i de yeni harflerle basılmıştır. Mensur sözlüklerin 67'si Farsça-Türkçe, 11'i de Türkçe-Farsça olarak hazırlanmıştır.

Manzum sözlüklerin 16'sı Farsça-Türkçedir. Bunların 12'si yazma hâlinde, 4'ü matbudur. Arapça-Farsça-Türkçe olarak üç dilde nazmedilmiş sözlük sayısı da 16 olup bunlardan 13'ü yazma hâlinde, 3'ü matbudur.

Farsça ve Türkçe yanında, başka Arapça olmak üzere, İngilizce, Fransızca ve Yunanca gibi diğeri yabancı dillerin kelimelerini içeren çok dilli sözlükler de yazılmıştır.

Aşağıda, söz konusu 141 sözlüğün kronolojik bir listesi sunulmuş ve sözlükler hakkında bilinmesi faydalı görülen bazı bilgiler verilmiştir. Farsça ve Türkçenin yer aldığı birkaç dilde yazılmış sözlükler de bu listeye dahil edilmiştir.

1- Tuhfe-i Hüsâmî ez mültekât-i Sâmî, Hüsâm b. Hasan (Hüseyin) el-Konevî. (tlf. 802/1399-1400, manzum, Farsça-Türkçe.)

2- Miftâhü'l-edeb, Mutahhar b. Ebî Tâlib-i Lâdikî. (tlf. 803/1400-1401 ya da önce, Farsça-Türkçe.)

3- U'cûbetü'l-garâyib fi nazmi'l-cevâhiri'l-acâyib, Behâüddîn İbn-i Abdurrahman el-Maalkaravî. (tlf. 827/1424, manzum, Arapça-Farsça-Türkçe.)

- 4- Lücetü'l-acem, Abdülhamîd (Hamîdüddîn)-i Sivâsî. (tlf. 850/1446'dan önce, nüshasına tesadüf edilemedi.)
- 5- Münyetü'l-mübtedî, müellifi bilinmiyor. (tlf. IX/XV. yüzyılın ilk yarısı, Farsça-Türkçe.)
- 6- Bahrü'l-garâyib, Lütfullâh Halîmî b. Ebî Yûsuf. (tlf. 850/1446, manzum, Farsça-Türkçe.)
- 7- Lügat-i Halîmî, Lütfullâh Halîmî b. Ebî Yûsuf. (tlf. 850-872/1446-1467 arası, Farsça-Türkçe.)
- 8- Tuhfetü'l-hâdiyye (Dânisten, Lügat-i Dânisten, Risâle-i Dânisten), Mehmet b. el-Hâc İlyâs. (tlf. 864/1460'tan önce, konu tasnifli, Farsça-Türkçe.)
- 9- es-Sihâhu'l-acemiyye, müellifi bilinmiyor. (tlf. 850-877/1446-1473 arası, Farsça-Türkçe.)
- 10- Nisârü'l-mülk, Lütfullâh Halîmî b. Ebî Yûsuf. (tlf. 872/1467, Farsça-Türkçe, Lügat-i Halîmî'nin birinci defterinin özeti.)
- 11- Şâdiyye, Mehmed b. Yahya-i Konevî. (tlf. 889/1484, manzum, Farsça-Türkçe.)
- 12- Miftâhu'l-meânî, Fevrî b. Abdullah. (tlf. 892/1487, Farsça-Türkçe.)
- 13- Miftâhu'l-lüga, Mahmûd b. Edhem. (tlf. 896/1491, Farsça-Türkçe.)
- 14- Müşkilât-ı Şahname, İbrahim el-Hâfiz ez-Zâifi. (tlf. muhtemelen IX/XV. yüzyılın ikinci yarısı, Farsça-Türkçe.)
- 15- Sihâhu'l-acem, müellifi bilinmiyor. (tlf. 872-939/1467-1532 arası, Farsça-Türkçe.)
- 16- Mecmûu'l-lügât, Şinâsî-Cafer b. Hacı Dâvud. (tlf. XV. yüzyıl, Arapça-Türkçe-Farsça.)
- 17- Vesîletü'l-mekâsîd ilâ ahseni'l-merâsîd, Hatîb Rüstem el-Mevlevî. (tlf. 903/1498, Farsça-Türkçe.)
- 18- Câmiu'l-fâris, Ahmed el-Bardahî. (tlf. 907/1502, Farsça-Türkçe.)
- 19- Lügat-i müntehab, müellifi bilinmiyor. (tlf. 910/1504-5, Farsça-Türkçe, Vesîletü'l-mekâsîd'dan derleme.)
- 20- Şâmilü'l-lüga, Hasan b. Hüseyin b. İmâd el-Karahisârî. (tlf. 910/1504, Farsça-Türkçe.)
- 21- Tercümân, Ahmed b. İsmail b. İbrahim. (tlf. 913/1507, Farsça-Türkçe.)
- 22- Tuhfe-i Şâhidî, Şâhidî İbrahim Dede. (tlf. 921/1515, manzum, Farsça-Türkçe, matbu; farklı amaçlarla yazılmış altmışın üzerinde şerhi vardır.)
- 23- Lügat-i manzûme, Lamiî Çelebi. (tlf. 933/1527, manzum, Farsça-Türkçe.)

- 24- Dekâyiku'l-hakâyık, Kemâl Paşazâde Şemsüddîn Ahmed b. Süleyman. (tlf. 929-940/1523-1534 arası, Farsça-Türkçe.)
- 25- Tertîb-i Dekâyiku'l-hakâyık, Ahmed b. Hızır el-Üskübî. (tlf. 957/1550.)
- 26- Lügat-i Nimetullâh, Nimetullâh b. Ahmet b. Mübârek er-Rûmî. (tlf. 957/1540, Farsça-Türkçe.)
- 27- Lügat-i Bostân-i Şeyh Sadî-i Şîrâzî, müellifi bilinmiyor. (tlf. 956/1549'dan önce, Farsça-Türkçe.)
- 28- Câmîu'l-fâris (Tercümân-ı Fârsî), müellifi bilinmiyor. (tlf. 957/1550, Farsça-Türkçe.)
- 29- Tuhfetü'l-uşşâk, müellifi bilinmiyor. (tlf. 958/1551'den önce, Farsça-Türkçe.)
- 30- İlm-i lügât, İmâdzâde Velî b. Yûsuf-i İmâdî. (tlf. 968/1560 ya da önce, manzum, Farsça-Türkçe.)
- 31- Câmîu'l-fürs, Mustafa İbn-i Mehmed b. Yûsuf. (tlf. 971/1563'ten önce, Farsça-Türkçe, Ahmed Bardahî'nin Câmîu'l-fürs adlı sözlüğünün ilk üç bölümünü içerir.)
- 32- Tuhfetü's-seniyye ile'l-hazreti'l-Haseniyye, Deşîşî Mehmed b. Mustafa b. Şeyh Lutfullâh. (tlf. 988/1580, Farsça-Türkçe.)
- 33- Manzûme, Osmân b. Hüseyin el-Bosnavî. (tlf. 991/1583, manzum, Farsça-Türkçe.)
- 34- Müsennâ ve Müselles, Münşî Mehmed b. Bedrüddîn. (tlf. 991/1583, Farsça-Türkçe, cinas sözlüğü.)
- 35- Cinânü'l-cinâs (Ravzatü'l-cinâs), Münşî Mehmed b. Bedrüddîn. (tlf. 992/1584, Farsça-Türkçe, cinas sözlüğü.)
- 36- Nazmü'l-esâmî, müellifi bilinmiyor. (tlf. X./XVI. yüzyılın ikinci yarısı, manzum, Farsça-Türkçe.)
- 37- Madenü'l-maârif, müellifi bilinmiyor. (tlf. X./XVI. yüzyıl, Türkçe-Arapça-Farsça.)
- 38- Kitâb-ı lügat-i Gülistân, müellifi bilinmiyor, (tlf. muhtemelen X./XVI. yüzyıl.)
- 39- Mesâdır-ı elsine-i erbaa, Muhyî-i Gülşenî. (tlf. 1000/1591 ya da önce, Farsça-Arapça-Türkçe ve Bâlibilen.)
- 40- Müşkilât-ı Gülistân, müellifi bilinmiyor. (tlf. 1001/1593.)
- 41- Lügat-i Abdülkerîm, Abdülkerîm. (tlf. 1002/1594 ya da önce, manzum, Arapça-Farsça-Türkçe.)

- 42- Lügat-i Minyasoglu, Minyasoglu, (tlf. 1004/1596, Farsça-Türkçe.)
- 43- Fethu'l-fettâh, Sun'î-i Malatyevî. (tlf. 1008/1599, manzum, Arapça-Farsça-Türkçe.)
- 44- Düstûru'l-amel, Riyâzî Mehmed. (tlf. 1016/1607, Farsça-Türkçe deyimler sözlüğü.)
- 45- Nevâdirü'l-emsâl, Mîrek Muhammed Nakşibendî-i Taşkendi. (tlf. 1020/1611, Farsça-Türkçe atasözü ve deyimler sözlüğü.)
- 46- Meyâdinü'l-fürsân, Şeyhî Abdülmecîd-i Sivâsî. (tlf. 1023/1613, Farsça-Türkçe. Farsça basit ve bileşik fiillerin Türkçe karşılıklarını içerir.)
- 47- Lügat-i müşkilât-ı eczâ, Dervîş Siyâhî-i Lârendevî. (tlf. 1035/1626. Tıbbâ dair Arapça, Farsça ve Yunanca terimler ile eczacılıkta kullanılan bitki adlarının Türkçe karşılıklarını içerir.)
- 48- Genc-i Leâl, Gencî Pîr Mehmed (tlf. 1041-1631, manzum, birinci bölüm Arapça-Türkçe, ikinci bölüm Farsça-Türkçe.)
- 49- Menâzîmü'l-cevâhir, Hâkî Mustafâ-yi Üsküdârî. (tlf. 1042/1632-3, manzum, Arapça-Farsça-Türkçe.)
- 50- Ferheng-i Fârisî-Türkî, Nakîbzâde Ni'metî Çelebi. (tlf. XI/XVII. yüzyıl ortaları.)
- 51- Nuhbetü't-Tuhfe, Ahmed b. Ali b. Ahmed. (tlf. 1059/1649, Farsça-Türkçe, Tuhfetü's-seniyye'nin muhtasarı.)
- 52- Lügat-i Şahname, Abdülkâdir el-Bağdâdî. (tlf. 1069/1659, Farsça-Türkçe, matbu.)
- 53- Türkçe-Farsça Sözlük, İbrahim-i Miskîn. (tlf. 1075/1664)
- 54- Muhtasar-ı Tuhfetü's-seniyye, Abdurrahman Hisâlî b. Süleyman. (tlf. 1080/1669-1670.)
- 55- Tuhfetü'l-emsâl, Hüsâmî. (tlf. 1082/1671, Farsça-Türkçe deyim ve kinaye sözlüğü.)
- 56- Kân-ı meânî, Hasan Rızâyî. (tlf. 1082/1671, manzum, Farsça-Türkçe.)
- 57- Tercümânü'l-maârif, Hâc Hasan. (tlf. 1085/1674, konu tasnifli, birinci bölüm Arapça-Türkçe-Farsça, ikinci bölüm Türkçe-Arapça-Farsça, üçüncü bölüm Farsça-Türkçe-Arapça.)
- 58- Lisânü'l-acem, Ferheng-i Şuûrî, Hasan Şuûrî. (tlf. 1092/1681, Farsça-Türkçe, matbu.)
- 59- Müntahab-i Ferheng-i Şuûrî, Hasan Şuûrî. (tlf. 1092/1681, Ferheng-i Şuûrî'nin birinci cildinden derleme.)

60- Muhtasar ve Müntahabü'ş-Şuûrî, Müezzîn İbrahim Mahmûd b. İbrahim b. Süleyman. (tlf. 1095/1684.)

61- Tuhfe, Şemsî. (tlf. XI./XVII. yüzyılın ikinci yarısı, manzum, Farsça-Türkçe.)

62- Lisânü'l-etibbâ, Hezârfen Hüseyin Çelebi. (tlf. 1103/1691'den önce, tıp sözlüğü.)

63- Muhtasar-ı Lügat-i Nimetullâh, Fahrüddîn b. Yahya b. Fahrüddîn el-Hüseyinî el-Mavsîlî. (tlf. 1106-1110/1695-98.)

64- Şânî Lügati, Şani. (tlf. 1113/1701'den önce, Farsça-Türkçe.)

65- Aksâ'l-ereb fi tercemeti Mukaddimetî'l-edeb, İshak Hocası Ahmed Efendi. (tlf. 1118/1705, konu tasnifli, Arapça-Farsça-Türkçe, matbu.)

66- Lügat-i Târîh-i Vassâf (Lügat-i müşkilât-ı Vassâf), Nazmizâde Hüseyin b. Ali Nazmî-i Bağdâdî. (tlf. 1118/1706, Târîh-i Vassâf'ta açıklama gerektiren Arapça, Farsça, Moğolca ve Çağatayca kelime ve terkipler ile, mitoloji, astronomi, geometri, resim sanatı gibi değişik ilimlere dair deyim ve tabirler açıklanmıştır.)

67- Terceme-i Emsâl-i Arab ve Acem, Mehmed b. Ahmed el-Hâc Musallî. (tlf. 1122/1710.)

68- Tevfiye, Abdurrahman Zâhidî-i Konevî. (tlf. 1133/1721, manzum, Arapça-Farsça-Türkçe.)

69- Se zebân, Şeyh Ahmed-i Antâkî. (tlf. 1135/1723, manzum, Arapça-Farsça-Türkçe.)

70- Mecmau'l-emsâl, İbrahim Hâlis-i Pasarofçavî. (tlf. 1143/1731, Farsça-Türkçe atasözü ve deyimler sözlüğü.)

71- Lehcetü'l-lügât, Mehmed Es'ad. (tlf. 1145/1732, Türkçe-Arapça-Farsça, matbu.)

72- Behcetü'l-lügât, Mehmed Es'ad. (tlf. 1145/1732, Lehcetü'l-lügât'in muhtasarı, Türkçe-Arapça-Farsça.)

73- Hoş-edâ, Eşref Feyzî. (tlf. 1149/1739, manzum, Arapça-Farsça-Türkçe.)

74- Nazm-ı Girîdî, Ahmed Resmî b. İbrahim-i Girîdî. (tlf. 1153/1740, manzum, Arapça-Farsça-Türkçe.)

75- Mâ lâ büdde minhu li'l-edîb mine'l-meşhûr ve'l-garîb, Mirzazâde Ahmed Neylî. (tlf. 1157/1748, Târîh-i Vassâf sözlüğü.)

76- Manzûme-i Keskin, Mustafa Keskin b. Osman. (tlf. 1171/1758, manzum, Arapça-Farsça-Türkçe.)

77- Tuhfetü'l-Hâfız, Hâfız Abdullah b. Halil b. Ali. (tlf. 1174/1761, manzum, Farsça-Türkçe.)

78- El-sine-i selâse, Müstakimzâde Süleyman b. Sa'düddîn. (tlf. 1182/1767, Arapça-Farsça-Türkçe, Hubeyş b. İbrahim et-Tiflîsî'nin Kânûnu'l-edeb adlı Arapça-Farsça sözlüğünün tercümesi.)

79- Tuhfetü'l-ihvân ve hediyetü's-sıbyân, Mustafa İlmî b. İbrahim. (tlf. 1186/1772, manzum, Arapça-Farsça-Türkçe.)

80- Lügat-i tedkikât-ı fursiyye-i Necîb, Mehmed Necîb. (tlf. 1191/1777, Kinayeli olarak kullanılan Farsça kelime ve terkiplerin Türkçe karşılıklarını içerir.)

81- Mürettep müfredât-ı Siyâhî, Mustafa Üsküdârî. (tlf. 1193/1779, Lügat-i müşkilât-ı eczâ'nın alfabetik tertibi.)

82- el-Emsiletü'l-muhtelif, müellifi bilinmiyor. (tlf. 1194/1780, Câmiu'l-fâris'in ikinci kısmı.)

83- Tuhfe-i Vehbî, Sünbülzâde Vehbî. (tlf. 1197/1782, manzum, Farsça-Türkçe, matbu. Bu manzum sözlük için 5 şerh, 1 alfabetik fihrist, 4 nazire ve tazmin ve çeşitli haşiyeler yazılmıştır.*)

84- Müntehab-i Câmiu'l-fürs, müellifi bilinmiyor. (tlf. muhtemelen XII./XVIII. yüzyılın ikinci yarısı, Câmiu'l-fâris'in üçüncü bölümünden derleme.)

85- Miftâh-ı Gülistân, Ali b. Hacı Osman. (tlf. XII./XVIII. yüzyıl, Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe karşılıklarını içerir.)

86- Lügat-i Gülistân-ı Sa'dî, müellifi bilinmiyor. (tlf. XII./XVIII. yüzyıl, Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe karşılıklarını içerir.)

87- Müsellesnâme-i Şâkir, Osman Şâkir b. Mustafa. (tlf. 1210/1795-6, manzum, Arapça-Farsça-Türkçe.)

88- Tıbyân-ı nâfi' der terceme-i Burhân-ı kâtu', Ahmed Asım. (tlf. 1212/1797, Farsça-Türkçe, matbu.)

89- Muhtasar-ı Tuhfetü's-seniyye, müellifi bilinmiyor. (tlf. 1214/1801.)

90- Nazm-ı bedî', Çelebizâde İlmî Ali Efendi. (tlf. 1224/1809, manzum, Farsça-Türkçe.)

91- Nuklü'l-mehâfil li'l-efâzıl, Yusufzâde Mehmed Emin Vâsık. (tlf. 1808-1839 arası, Farsça-Türkçe.)

92- Tuhfe-i zîbâ, Hayret Mehmed Efendi. (tlf. 1234/1819, manzum, Arapça-Farsça-Türkçe, matbu.)

* Bu eserler için bk. Yusuf Öz, *Tuhfe-i Vehbî Şerhleri*, İlmî Araştırmalar 5, İstanbul 1997, s. 219-232.

- 93- Nazmü'l-cevâhir, Hasan Aynî. (tlf. 1234/1821, manzum, Arapça-Farşça-Türkçe, matbu.)
- 94- Tuhfe-i Güher-rîz, Güher-rîz, Süleyman Dürrî. (tlf. 1263/1847, manzum, Farşça-Türkçe, matbu.)
- 95- Mecmau'l-lügât, Vakârî. (tlf. 1264/1848, konu tasnifli, Arapça-Farşça-Türkçe.)
- 96- Cevhere, müellifi bilinmiyor. (tlf. 1266/1850, Farşça-Türkçe kinaye ve deyimler sözlüğü.)
- 97- Tuhfetü'l-ma'nâ, Osman-ı Şıklovisî. (tlf. 1268/1752, manzum, Farşça-Türkçe.)
- 98- Lügat-i Fârisiye, Ahmed Râsim. (tlf. XIX. yüzyıl.)
- 99- Tuhfe-i Nushî, Nasûh Efendi. (tlf. 1839-1861 arası, manzum, Arapça-Farşça-Türkçe, matbu.)
- 100- Kitâb-ı Tercümân-ı Türkî ve Arabî ve Fârisî, müellifi bilinmiyor. (tlf. 1274/1858, konu tasnifli, Arapça-Türkçe-Farşça, matbu.)
- 101- Farşça-Türkçe Sözlük, Sofyalı Çelebi Mustafa. (tlf. 1279/1863, Farşça-Türkçe.)
- 102- Zübdetü'l-lügât, Ahmed Nâşid-İbrahim Ganî. (tlf. 1283/1866, Arapça-Türkçe, Farşça-Türkçe, matbu.)
- 103- Zübdetü'l-lügâti'l-Lehce, Morahı Hasan Efendi. (tlf. 1287-88/1870-71. Lehcetü'l-lügât'ten derleme, matbu.)
- 104- Lügat-i Azîziye, Âsafî. (tlf. 1287/1870, Farşça-Arapça-Türkçe, matbu.)
- 105- Tercümânü'l-lügât, Nâzım b. Mehmed. (tlf. 1288-89/1871-72, Lehcetü'l-lügât'in muhtasarı; birinci bölüm Arapça-Türkçe-Farşça, ikinci bölüm Farşça-Türkçe-Arapça, üçüncü bölüm Türkçe-Arapça-Farşça, matbu.)
- 106- Mir'atü'l-lügât, müellifi bilinmiyor. (tlf. 1293/1876, Türkçe-Arapça-Farşça, Lehcetü'l-lügât'in alfabetik tertibi, matbu.)
- 107- Reh-nümâ-yi sehûlet, müellifi bilinmiyor. (tlf. 1861-1877 arası, Farşça-Türkçe, matbu.)
- 108- Siyer-i Veysî Lügati, müellifi bilinmiyor. (tlf. XIX. yüzyıl, Arapça ve Farşça kelimelerin Türkçe karşılıklarını içerir.)
- 109- Lügat-i Erba'a, Hâfız İbrahim-i Hanyevî. (tlf. XIX. yüzyıl, konu tasnifli, Arapça-Farşça-Türkçe-Yunanca)
- 110- Ünsü'l-lügât, Hüseyin Remzi. (tlf. 1305/1888, konu tasnifli, Türkçe-Arapça-Farşça-Fransızca, matbu.)

- 111- Kâmûs ve Cep Lügati, Ahmed Feyzî. (tlf. 1308/1890'den önce, Farsça-Türkçe, Türkçe-Farsça.)
- 112- Zübde-i Lügât-i Fârisiyye, Hüseyin. (tlf. 1308/1891, matbu.)
- 113- Hayrül'l-lügât, Süleyman Hayri. (tlf. 1891'den önce, manzum, Arapça-Farsça-Türkçe.)
- 114- Lügat-i Fârisiyye, Hatice Nakiye Hanım. (tlf. 1310/1892, konu tasnifli, Farsça-Türkçe, matbu.)
- 115- Lügat-i meşhûre-i Fârisî yâhud Sermâye-i Fedâyî, Mehmed Saîd. (tlf. 1311/1893, Farsça-Türkçe, matbu.)
- 116- Kâmûs-i Fârisî, Mehmed İzzet. (tlf. 1906, Farsça-Türkçe, basılmak üzere hazırlanmış, ancak yayımlanmamıştır.)
- 117- İnkışâf-ı Kâmûs-i Fârisî yâhud Fihrist-i Kâmûs-i Fârisî, Mehmed İzzet. (tlf. 1908, Türkçe-Farsça, basılmak üzere hazırlanmış, ancak yayımlanmamıştır.)
- 118- Muhtasar Kâmûs-i Fârisî, Mehmed İzzet. (tlf. 1298/1881, Farsça, Türkçe.)
- 119- Meşâdır-ı lisân-ı Fârisî, Ahmed Bâdî. (tlf. 1910'dan önce, Türkçe-Farsça, Farsça-Türkçe.)
- 120- Tuhfe-i Remzî, Ahmed Remzi Akyürek. (tlf. 1924, manzum, Farsça-Türkçe, matbu.)
- 121- Ferheng-i Ziya (Gencîne-i Güftâr), Ziya Şükun, 1944-1951, Millî Eğitim Basım Evi, 2040 s., 1967 ve 1984 yıllarında yine Millî Eğitim Bakanlığı tarafından basılmıştır.
- 122- Ferheng-i Peymâî (Farsça-Türkçe), Hüseyin Peymâî, Tahran 1345 hş./1966. İran-Türk Dostluk ve Kültür Cemiyeti Yayınları, Nakş-i Cihân Matbaası, 848 s.
- 123- Ferheng-i Cedîd-i Fârisî-Türkî (Farsça-Türkçe Cep Sözlüğü), Fîrûz Hey'et, Tahran 1346 h.ş./1967, İntişârât-i İbn-i Sînâ, 16+484 s.
- 124- Farsça-Türkçe Sözlük, İbrahim Olgun-Cemşid Drahşan, Ankara 1967, Ankara Üniversitesi Basım Evi, 6+384 s.; ikinci baskı, Ankara 1984, Elhan Kitap Evi, 6+384 s.; üçüncü baskı, Ankara, trs., Elhan Kitap Evi, 6+384 s.; çâp-i devum, Tebriz 1366 h.ş./1987, Müessese-i intişarat-i Tilat, 6+384 s.
- 125- Türkçe-Farsça Sözlük, İbrahim Olgun-Cemşid Drahşan, Ankara 1977, Güven Matbaası, 7-537 s.; ikinci baskı, Ankara 1984, Elhan Kitap Evi, 6+537 s.; üçüncü baskı, Ankara, trs., Elhan Kitap Evi, 6+537 s.; çâp-i evvel, Tebriz 1364 h.ş./1985, çâp-i peyam, İntişârât-i Kâve, 6+536 s.
- 126- Farsça-Türkçe Sözlük (Ferheng-i Fârisî), Arif Etik, İstanbul 1968, VII+466+V s.

127- Onbeş Dille Konuşma Kitabı (Türkçe, İngilizce-Amerikanca, Fransızca, Almanca, İtalyanca, Rusça, Arapça, Farsça, Rumca-Yunanca, Arnavutça, Ermenice, Yahudice-İspanyolca Dilleri İçin Konuşma Kitabı), Naci Kasım, İstanbul, 2 Kasım 1973, Maarif Matbaası Kollektif Şirketi, 45 s.

128- Farsça-Türkçe Askerî Terimler Sözlüğü, Kâmil Yaşar Uyar, Ankara 1981, Genelkurmay Başkanlığı, 6+203 s.

129- Türkçe-Farsça Askerî Terimler Sözlüğü, Kâmil Yaşar Uyar, Ankara 1981, Genelkurmay Başkanlığı, 6+209 s.

130- Küçük Farsça-Türkçe Sözlük, Kâmil Yaşar Uyar-Hayrullah Aydın, Ankara 1983, Genelkurmay Başkanlığı Silahlı Kuvvetler İstihbarat ve Dil Okulu Komutanlığı, II+108 s.

131- Küçük Türkçe-Farsça Sözlük, Kâmil Yaşar Uyar, Ankara 1984, Genelkurmay Başkanlığı Silahlı Kuvvetler İstihbarat ve Dil Okulu Komutanlığı, II+115 s.

132- Farsça-Türkçe, Türkçe-Farsça Deniz Askerî Terimler Sözlüğü, Kâmil Yaşar Uyar, Ankara 1986, Kara Kuvvetleri Lisan Okulu Komutanlığı, VIII+99 s.

133- Sözlük (Turkish, English, Arabic, Persian), Mevlüt Sarı, İstanbul, trs., Gonca Yayınevi, VIII+923 s.

134- Türkçe-Farsça Atasözleri ve Deyimler, Ömer Okumuş, Erzurum 1989, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, VIII+174 s.

135- Mohek (Türkçe-İngilizce-Farsça Sözlük), Kadir Golkariyan, Tebriz 1991, Nobel Neşriyat, 1079 s.

136- Ferheng-i Câmi-i Fârsî be Türkî-i İstanbulî (Farsça-Türkçe Genel Sözlüğü), Cemşid Sâlihîpûr, çâp-i çehârum, Tebriz 1370 h.ş./1991, Neşr-i lâle, 1593+7 s.

137- Hod-âmûz-i Câmi' ve Musavver-i Türkî-i İstanbulî (Resimli Türkçe Okuma ve Öğrenme Kılavuzu), Cemşid Sâlihîpûr, çâp-i devam, Tebriz 1371 h.ş./1992, Neşr-i lâle, 519+8 s. (üçüncü kısım: Farsça-Türkçe Sözlük, s. 122-205; dördüncü kısım: Türkçe-Farsça Sözlük, s. 222-339)

138- Büyük Farsça-Türkçe Sözlük, Mehmet Kanar, İstanbul 1993, Birim Yayınları, 712 s.

139- Büyük Türkçe-Farsça Sözlük, Mehmet Kanar, İstanbul 1993, Birim Yayınları, 528 s.

140- Farsça-Türkçe, Türkçe-Farsça Cep Sözlüğü, Mehmet Kanar, İstanbul 1993, Birim Yayınları, 104+118 s.

141- Farsça-Türkçe, Türkçe-Farsça Ortak Deyimler Sözlüğü, Naci Tokmak, İstanbul 1995, Çantay Kitap Evi, 10+157+2+180 s.